

Nauczanie liturgiki i biblistyki na lekcjach religii w gimnazjach galicyjskich

Maria Stinia

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
maria.stinia@uj.edu.pl

Nauczanie religii pełniło w austriackim systemie edukacyjnym podstawową rolę wychowawczą i obejmowało wszystkie szczeble nauczania. Szczególnie ważne było dla kształtowania świadomego katolika, zarówno w zakresie zrozumienia zewnętrznego ceremoniału Kościoła, jak i formowania podstaw wiary opartej na znajomości historii biblijnej. Zdanie to stało przede wszystkim przed katechetami gimnazjów kształtującymi przyszłe kręgi inteligencji. O ile katecheci galicyjscy doczekali się swojej monografii¹, o tyle szczegółowa problematyka nauczania liturgiki i historii biblijnej na poziomie gimnazjum klasycznego nie została dotychczas opracowana. Podstawowym źródłem do jej badania są (poza centralnymi programami nauczania obowiązującymi całą Galicję) podręczniki szkolne, których struktura wewnętrzna dostarcza informacji o poruszanej na lekcjach religii tematyce i pośrednio o sposobach kształcenia, oraz dyskusje dotyczące problemów katechetyki szkolnej toczone na forum prasy religijnej. Tematyką tą zajmowano się także na forum najważniejszego czasopisma nauczycieli szkół średnich Galicji, jakim był organ Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych „Muzeum”. Czasopismo to było forum debat dotyczących nauczania wszystkich przedmiotów, w tym i religii (nie tylko katolickiej, ale i żydowskiej). Starano się ukazywać różne perspektywy, w tym także ogólnoaustriacką i europejską. Kwestie bardziej szczegółowe przeznaczone dla katechetów wszystkich typów szkół i poświęcone różnym formom działań edukacyjnych duchowieństwa, w tym nauczania wybranych komponentów programu nauki religii, oraz sprawa podręczników pojawiały się też na łamach innych czasopism, m.in. lwowskiego czasopisma „Bonus Pastor” czy tarnowskiego „Dwutygodnika Katechetycznego”. Ważną

1 C. Chrząszcz, *Wychowawcy elit. Działalność katechetów galicyjskich szkół średnich w latach 1867–1918*, Kraków 2015.

rolę w toczonych debatach odgrywały zjazdy katechetów galicyjskich oraz kursy katechetyczne organizowane w Krakowie i we Lwowie. O ile polemiki dotyczące ogólnych problemów związanych z nauczaniem religii są stosunkowo łatwe do prześledzenia, o tyle szczegółowy wątek, którym było nauczanie liturgiki i historii biblijnej, posiada nieco węższy zasób źródeł. Dla ukazania tej tematyki istotne jest określenie specyfiki nauczania religii w Galicji od czasów powstania ośmioletniego gimnazjum klasycznego do końca okresu autonomicznego, umiejscowienie zagadnień liturgiki i historii biblijnej w nauczaniu religii oraz analiza zmian, które zaszły w procesie ich nauczania.

Nauczanie religii w szkołach średnich Austrii w drugiej połowie XIX wieku regulowały przepisy z 1849 roku. 16 września 1849 roku wraz z zatwierdzeniem nowej organizacji szkół średnich, czyli *Zarysu organizacyjnego gimnazjów i szkół realnych*, otwarto drogę do uregulowania kwestii religii w szkole, której nauczanie miało stanowić ważny element systemu wychowawczego². W tym samym roku episkopat austriacki rozpoczął prace nad przygotowaniem programu nauczania dostosowanego co prawda do jednolitego ośmioletniego gimnazjum, ale z zastosowaniem dwustopniowego systemu (cztery klasy gimnazjum niższego oraz cztery klasy wyższego). Program wprowadzono w życie w październiku 1850 roku, zaznaczając, że ustalenia mogą mieć charakter tymczasowy. Jednakże do końca lat osiemdziesiątych pozostawał on bez zmian. W połowie XIX wieku w Galicji liczba gimnazjów nie była duża – większość szkół stanowiły gimnazja niższe, których było osiem (w Bochni, Brzeżanach, Buczaczu, Nowym Sączu, Rzeszowie, Samborze, Stanisławowie i Tarnopolu), a zaledwie pięć było pełnych, ośmioletnich (we Lwowie I i II, w Krakowie Gimnazjum św. Anny oraz w Przemyślu i w Tarnowie). W pierwszej klasie gimnazjum niższego w nauczaniu religii rzymskokatolickiej wprowadzono uczniów w podstawy wiary i moralności katolickiej, nauczając tzw. katechizmu. W klasie drugiej objaśniano obrzędy Kościoła katolickiego, czyli liturgikę. W dwóch kolejnych klasach nauka koncentrowała się na historii biblijnej będącej wykładem objawienia w Starym i Nowym Testamencie. Od roku 1860 liturgikę przeniesiono z klasy II do klasy IV – po historii biblijnej. Natomiast w gimnazjum wyższym poszerzano zakres wiadomości, wprowadzając w klasie piątej i szóstej dogmatykę ogólną i szczegółową,

2 *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich von Ministerium des Cultus und Unterricht*, Wien 1849.

w klasie siódmej – etykę, a w klasie ósmej (ostatniej) – historię Kościoła katolickiego³.

Podpisanie konkordatu pomiędzy Austrią a Stolicą Apostolską 18 sierpnia 1855 roku zagwarantowało Kościołowi katolickiemu daleko idące uprawnienia w zakresie oświaty – nadzór nad szkołami i nauczycielami oraz objęcie cenzurą biskupią podręczników szkolnych⁴. Katecheci zyskali znaczący wpływ na ocenę z zachowania, a religia stała się przedmiotem maturalnym. W Galicji w związku ze zmianą języka wykładowego w nauczaniu religii nie nastąpiły żadne zmiany, ponieważ od roku 1848 uczono jej w języku krajowym, co dla religii rzymskokatolickiej oznaczało prowadzenie jej w języku polskim. W metodach nauczania stosowano wyłącznie wykład. Natomiast w związku ze zgermanizowaniem systemu szkolnictwa i brakiem polskich podręczników posługiwano się tłumaczeniami podręczników niemieckojęzycznych oraz rozbudowanymi i dyktowanymi notatkami. Powszechnie stosowane były w całym omawianym okresie katechizmy Ignacego Schustera⁵, Josepha Deharbe'a⁶, podręczniki dogmatyki, etyki i historii Kościoła Matthiasa Robitscha i Konrada Martina⁷. Stopniowo pojawiające się prace polskich autorów początkowo były bezpośrednimi tłumaczeniami lub przeróbkami podręczników niemieckich, dopiero z czasem pojawiało się coraz więcej oryginalnych polskich prac. Był to typowy proces towarzyszący kształtowaniu się w Galicji polskiego piarstwa podręcznikowego w drugiej połowie XIX wieku.

Podręcznik do nauki religii po zatwierdzeniu przez władze kościelne i świeckie stawał się swoistym programem nauczania, katecheci byli bowiem zobowiązani do przestrzegania zawartego w nim porządku materiału. Książka

3 Rozporządzenie Ministerstwa Wyznań i Oświaty z dnia 5 października 1880, L. 7224 oraz z dnia 4 kwietnia 1851, L. 10200/850 i 21 maja 1860, L. 4830 specjalnie dla Galicji, [w:] *Zbiór przepisów odnoszących się do Kościoła i duchowieństwa katolickiego na podstawie Zbioru ustaw administracyjnych*, zest. i uzupełn. I. Korzeniowski, Lwów 1900, s. 321–323.

4 C. Chrzęszcz, *Wychowawcy elit...*, dz. cyt., s. 19. Szerzej zob. B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 7: *Czasy najnowsze 1815–1914*, Lublin 2001; M. Banaszak, *Historia Kościoła Katolickiego*, t. 3, Warszawa 1991.

5 H. Reusch, *Schuster, Ignaz*, „Allgemeine Deutsche Biographie” 33 (1891), s. 102–103. <https://www.deutsche-biographie.de/gnd117321656.html#adbcontent> [19.03.2017]. Jego podręcznik stał się przedmiotem krytyki, zwłaszcza w latach siedemdziesiątych XIX wieku, zob. C. Chrzęszcz, *Wychowawcy elit...*, dz. cyt., s. 165–168.

6 F. L. Kerze, *Joseph Deharbe (1800–1871)*, [w:] *Catholic Encyclopedia*, vol. 4, New York 1913, [https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_\(1913\)/Joseph_Deharbe](https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/Joseph_Deharbe) [19.03.2017].

7 K. Hengst, *Martin, Konrad*, „Neue Deutsche Biographie” 16 (1990), s. 290–291, <https://www.deutsche-biographie.de/pnd101767846.html#ndbcontent> [19.03.2017].

miała być dla ucznia podstawą powtarzania lekcji, a dla nauczyciela wskazówką, czego i w jakiej kolejności uczyć. Na początku drugiej połowy XIX wieku do liturgiki używano podręcznika ks. Ludwika Lewartowskiego (1821–1866), katechety uczącego w gimnazjach w Bochni i Nowym Sączu⁸. Napisał on liczący 256 stron *Wykład obrzędów i religijnych zwyczajów ś. Kościoła Rzymsko-Katolickiego dla użytku młodzieży gimnazjalnej* (Kraków 1855), dedykując pierwsze wydanie biskupowi tarnowskiemu Józefowi Alojzemu Pukalskiemu. Kolejne dwa wydania z 1862 i z 1872 roku nie podlegały większym zmianom. Praca ta była odpowiedzią na apel konsystorza wzywającego do napisania w języku polskim podręcznika do drugiej klasy gimnazjalnej⁹. Jako cel autor wyznaczył sobie wzmacnianie wiary uczniów poprzez gruntowne „rozumienie wszelkich zewnętrznych religijnych czynności”, a podręcznik miał zwierać „wszystko co dobry katolik o kościelnej służbie bożej wiedzieć powinien”¹⁰. Lewartowski korzystał z prac praktyków katechizacji, jak na przykład ks. Stanisława Puszeta (1841–1907), katechety z Gimnazjum św. Jacka, III ck Gimnazjum w Krakowie oraz popularyzatora teologii¹¹, ale przede wszystkim z *Encyclopédie théologique* ks. Jacques’a Paula Migne’a wydawanej w latach 1844–1846 oraz innych dzieł współczesnych mu teologów europejskich (w tym polskich): Franciszka Pougeta *Nauki katolickie w sposób katechizmowy* (Warszawa 1830), ks. Bazylego Arciszewskiego *TJ Wykład historyczny moralny świat, obrzędów i zwyczajów* (Lwów 1852)¹² czy ks. Jana Ludwika Łunkiewicza *Wykład obrzędów i zwyczajów religijnych rzymsko-katolickiego Kościoła ze względu na ich duchowe znaczenie* (Wilno 1851). Podręcznik Lewartowskiego składał się w czterech głównych rozdziałach z wiadomości wstępnych przedstawiających omówienie potrzeby istnienia obrzędów w Kościele i ich istoty. Rozdział pierwszy poświęcony był kościołowi jako miejscu przeznaczonemu do oddawania czci Bogu. Autor omawiał zewnętrzną i wewnętrzną budowę kościoła, funkcje ozdób w świątyni, opisywał szaty liturgiczne, naczynia oraz analizował rolę muzyki kościelnej i śpiewu

8 B. Kumor, *Karol Ludwik Lewartowski (1821–1866)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 2: H–L, pod red. H. E. Wyczawskiego, Warszawa 1982, s. 519.

9 L. Lewartowski, *Wykład obrzędów i religijnych zwyczajów ś. rzymsko-katolickiego kościoła dla użytku młodzieży gimnazjalnej*, Kraków 1855, s. XIII.

10 Tamże.

11 K. Kumor, *Stanisław Puszet (1841–1907)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3: M–R, pod red. H. E. Wyczawskiego, Warszawa 1982, s. 461.

12 L. Grzebień, *Bazyli Arciszewski (1795–1856)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1: A–G, pod red. H. E. Wyczawskiego, Warszawa 1981, s. 62–63.

kościelnego, a jako dodatek do tego rozdziału prezentował i wyjaśniał język liturgiczny. Drugi rozdział dotyczył obrzędów przy sprawowaniu sakramentów świętych: chrztu, bierzmowania, pokuty, Eucharystii, ostatniego namaszczenia, kapłaństwa oraz małżeństwa. Kolejna część podręcznika dotyczyła sakramentaliów rozumianych jako błogosławieństwa i poświęcenia kościelne. W ostatnim rozdziale przedstawiał święta i uroczystości kościelne z podziałem na trzy okresy liturgiczne. W dodatku do tego rozdziału zawarto też informacje o ćwiczeniach religijnych i powiązanych z nimi zwyczajach dotyczących pielgrzymek i innych form aktywności katolików. Podręcznik nie zawierał ilustracji i posiadał bardzo bogaty zasób treści. Ze środków wspomagających proces nauczania stosowano jedynie pogrubienia tekstu oraz dzielenie na stosunkowo krótkie paragrafy, których umieszczono aż 146. Istotą podręcznika było poznanie przez opis wszelkich zewnętrznych przejawów wiary, jakie powinny być znane katolikowi – tak aby rozumiał ich sens w chwili, gdy bierze w nich udział, oraz by pełniej rozumiał dynamikę kalendarza liturgicznego. Podręcznik był używany przez blisko dwadzieścia lat.

Historii biblijnej uczono z podręczników leszczyńskiego proboszcza Antoniego Tyca (1795–1861), w których umiejętnie połączył on wieloletnie doświadczenie katechetyczne zdobyte w gimnazjum w Lesznie z zamiłowaniem do prac teoretycznych¹³. Jego książka uchodziła za najbardziej oryginalny polski podręcznik w tym okresie. *Dzieje Starego i Nowego Przymierza dla użytku szkolnej młodzieży opowiedział x Antoni Tyc* wydane zostały w Lesznie jeszcze w 1844 roku w dwóch częściach. Część pierwsza *Dzieje Starego Przymierza*, licząca 227 stron i zawierająca cztery ryciny oraz mapę Palestyny, doczekała się pięciu wydań – ostatecznie z roku 1877. Część druga *Dzieje Nowego Testamentu* liczyła 278 stron, zawierała dwie ilustracje i również wydawana była kilkakrotnie. Napisanie historii biblijnej dla młodszych uczniów gimnazjów było dla Tyca elementem kształtowania ich wiary oraz postaw. Poprzez przykłady i antyprzykłady zawarte w dziejach Starego i Nowego Testamentu formował ducha uczniów. Podręcznik szybko i dobrze się przyjął na terenach Galicji, gdzie został oficjalnie dopuszczony do użytku szkolnego. Część dotycząca dziejów Starego Testamentu wprowadzała uczniów w podstawową chronologię i systematykę dziejów biblijnych. Autor dokonał podziału na trzy główne

13 K. Gabryel, *Antoni Tyc (ok. 1795–1861)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4: S–Ż, pod red. H. E. Wyczawskiego, Warszawa 1983, s. 356–357.

epoki: od stworzenia świata do powstania narodów (3984–2000 p.n.e.)¹⁴, dzieje patriarchów (2000–1700 p.n.e.) oraz od okresu niewoli egipskiej aż do czasu przed narodzeniem Chrystusa. Wewnątrz tej ostatniej części dokonał podziału na dzieje Izraelczyków od niewoli egipskiej do panowania króla Saula, następnie do podziału państwa na królestwo Judy i Izraela, kolejno aż do niewoli babilońskiej, a ostatnia część kończyła się oczekiwaniem na narodziny Chrystusa¹⁵. Część druga książki rozpoczynała się od działalności św. Jana, poprzez dokładne przedstawienie życia Jezusa, jego publicznej działalności, aż po śmierć na krzyżu i zmartwychwstanie. Obejmowała również Dzieje Apostolskie aż do rozprzestrzenienia się chrześcijaństwa dzięki działalności misyjnej św. Pawła (jego pobyt na Malcie i w Rzymie). Podręcznik zaopatrzonego został ponadto w dodatek w postaci rozdziału poświęconego geografii Palestyny, co znacznie ułatwiało rozumienie przedstawianych wydarzeń. Autor wyjaśniał nazwę, opisywał ukształtowanie terenu, charakteryzował zasoby wodne, klimat, zajęcia ludności. Pracę Tyca w latach siedemdziesiątych XIX wieku poddano krytyce, zarzucając jej błędy językowe, chronologiczne, a nawet merytoryczne¹⁶. Niemniej należy pamiętać, że dzieło to powstało w zupełnie innych realiach, a krytyka po trzydziestu latach jego użytkowania była najzupełniej naturalna.

Sytuacja w nauczaniu religii zmieniła się znacznie po 1867 roku, zwłaszcza po zerwaniu konkordatu przez Franciszka Józefa I w 1870 roku i po uznaniu dogmatu o nieomyślności papieża, gdy ograniczono znacznie wpływ Kościoła na edukację (ustawa o stosunku szkoły do Kościoła z 25 maja 1868 roku oraz ustawa szkolna o upaństwowieniu szkół z 1869 roku)¹⁷. Do administracji kościelnej należał od tego czasu wyłącznie nadzór nad nauczaniem religii oraz praktykami religijnymi uczniów. Natomiast proces dopuszczania podręczników szkolnych należał już wyłącznie do władz państwowych z wyjątkiem podręczników do religii. Zmiana systemu rządzenia w monarchii na rzecz liberalizacji stosunków politycznych potwierdzonych konstytucją grudniową zmieniła również atmosferę wokół nauczania religii katolickiej w szkołach. W latach siedemdziesiątych ograniczono liczbę obowiązkowych

14 Datacja zastosowana w podręczniku.

15 A. Tyc, *Dzieje Starego i Nowego Przymierza dla użytku młodzieży szkolnej. Część pierwsza, dzieje Starego Przymierza*, wydanie 2, Leszno 1850, s. I–IV.

16 C. Chrząszcz, *Wychowawcy elit...*, dz. cyt., s. 169.

17 Ustawa z dnia 25 maja 1868, d.p.p. N 49, [w:] *Zbiór przepisów odnoszących się do Kościoła i duchowieństwa katolickiego na podstawie Zbioru ustaw administracyjnych*, dz. cyt., s. 305–307.

dni wspólnego przystępowania do sakramentów pokuty i ołtarza z pięciu do trzech razy w ciągu roku szkolnego (na początku i na końcu roku szkolnego oraz na Wielkanoc); obowiązkowe były rekolekcje wielkopostne; ocenę z zachowania wystawiano większością głosów nauczycieli, a ocena z religii na świadectwie maturalnym była od 1881 roku średnią ocen z poprzedzających maturę czterech ostatnich lat¹⁸. Egzorty głoszone na mszach dla młodzieży stanowiły integralną część nauczania religii i przypisane były do etatu katechety¹⁹. Poza tym ograniczono prawa biskupów do nominacji katechetów na rzecz Ministerstwa Wyznań i Oświaty (MWiO) oraz Rady Szkolnej Krajowej (RSK). Jak zauważył ks. Władysław Alojzy Jougan, katecheta w III Gimnazjum we Lwowie, obniżyło to rangę przedmiotu²⁰. Wprowadzane zmiany spotykały się od początku z krytycznym przyjęciem duchowieństwa. W sytuacji, gdy szybko zwiększała się liczba uczniów w gimnazjach, obawiano się osłabienia aspektów wychowawczych, jakie niesło nauczanie religii²¹. Proces ten stał się znacznie bardziej widoczny, gdy w latach dziewięćdziesiątych XIX wieku gwałtownie rosła liczba gimnazjów. Także nieco później, pomimo wyhamowania procesu tworzenia nowych szkół państwowych, społeczeństwo galicyjskie przejęło inicjatywę, rozbudowując sieć szkół prywatnych. W efekcie tych działań pod koniec okresu autonomicznego na ogólną liczbę 128 gimnazjów galicyjskich państwowych placówek było 56, a prywatnych 72. Uczniowie galicyjskich gimnazjów w roku szkolnym 1912/1913 stanowili 35,29 proc., a uczennice 63,87 proc. ogółu uczniów austriackiej części monarchii²². W związku z tak znaczącym napływem młodzieży kwestie wychowania etycznego i religijnego oraz stosunek do nauki religii i katechetów stawały się jeszcze ważniejsze.

Przy nadal istniejącym problemie braku nowoczesnych podręczników od połowy lat siedemdziesiątych widoczne były symptomy kryzysu w nauczaniu religii przejawiające się, jak zauważyło Ministerstwo Wyznań i Oświaty,

18 Rozporządzenie Ministerstwa Wyznań i Oświaty z dnia 16 czerwca 1881, L. 7834, [w:] tamże, s. 321.

19 M. Stinia, *Państwowe szkolnictwo gimnazjalne w Krakowie w okresie autonomii galicyjskiej*, Kraków 2004, s. 138.

20 A. Jougan, *W sprawie nauki religii w naszych szkołach średnich*, „Muzeum” 6 (1890), s. 688. Szerzej zob. J. Zieliński, *Władysław Alojzy Jougan (1855–1942)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Warszawa 1964, t. 11, s. 301.

21 J. Bukowski, *Słowo o ankiecie gimnazjalnej zwołanej do Wiednia we wrześniu b.r.*, Kraków 1870, s. 5–8.

22 *Statystyka szkół średnich w Austrii*, „Muzeum” 29 (1913) t. 1 z. 2, s. 250.

rosnącą niechęcią wobec katechetów oraz zaniedbywaniem praktyk religijnych przez uczniów²³. Wkrótce sami katecheci również zaczęli się domagać wprowadzenia nowych podręczników do szkół²⁴. Dyskusje nad zagadnieniami podręczników, programu nauczania oraz środków dydaktycznych rozpoczęła kuria biskupia w Krakowie, która w piśmie z 4 listopada 1880 roku zwróciła się do katechetów z prośbą o zwołanie konferencji poświęconej sytuacji w nauczaniu religii²⁵. W tym samym roku na prośbę Wydziału Krajowego także Akademia Umiejętności została wezwana do wypowiedzenia się na temat koniecznych zmian w systemie nauczania, gdyż jego funkcjonowanie w niezmiennym od kilku dziesięcioleci kształcie nie przystawało już do ówczesnej rzeczywistości. Do specjalnej komisji poza członkami Akademii Umiejętności i Uniwersytetu Jagiellońskiego powołano nauczycieli gimnazjów krakowskich, a wśród nich bardzo zaangażowanego w sprawy nauczania religii katechetę ks. Stanisława Puszeta, autora podręcznika do etyki katolickiej z 1888 roku²⁶. Komisja wyraźnie podkreśliła znaczenie religii w wychowaniu oraz krytycznie odniosła się do zrównania pozycji katechety z innymi nauczycielami i ograniczenia wspólnych praktyk religijnych uczniów. Uznała, że będzie to miało zły wpływ na poziom moralności młodzieży gimnazjalnej²⁷. Problem widziała również Rada Szkolna Krajowa, która okólnikiem z 31 marca 1889 roku przypominała dyrektorom szkół o konieczności przestrzegania przepisów dotyczących kalendarza ćwiczeń religijnych uczniów, a zwłaszcza nabożeństw szkolnych i egzort, które powinny się odbywać we wszystkie dni świąteczne²⁸. Rosnąca liczba uczniów w gimnazjach i zwiększające się zapotrzebowanie na odpowiednio przygotowanych do swych zadań katechetów powodowały, że w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych toczyła się ożywiona dyskusja nad pożądanym kierunkiem zmian w nauczaniu religii. Wielokrotnie głos w tej sprawie zabierał lwowski katecheta ks. Władysław Alojzy Jougan (1855–1942), teolog i historyk Kościoła, późniejszy profesor Uniwersytetu Lwowskiego i dziekan Wydziału Teologicznego, publicysta

23 Okólnik c.k. RSK z dnia 31 marca 1889, L. 5509, „Muzeum” 5 (1889), s. 361; A. Jougan, *W sprawie nauki religii...*, dz. cyt., s. 684–685.

24 A. Jougan, *W sprawie nauki religii...*, dz. cyt., s. 684.

25 Tamże, s. 691.

26 S. I. Możdżeń, *Ustrój szkoły średniej w Galicji i próby jego modernizacji w latach 1848–1884*, Wrocław 1974, s. 94; S. Puszet, *Etyka katolicka dla użytku szkół średnich*, Kraków 1884.

27 *Sprawozdanie Komisji w Sprawie Reformy Szkół Średnich powołanej przez Akademię Umiejętności w Krakowie do załatwienia przekazanego jej wniosku przez W. Sejm*, Kraków 1881, s. 133–136.

28 Okólnik c.k. RSK z dnia 31 marca 1889, L. 5509, „Muzeum” 5 (1889), s. 361.

oraz autor blisko 300 recenzji, sprawozdań i artykułów okolicznościowych. W pracy wydanej w 1891 roku własnym nakładem *W sprawie reformy nauki religii w naszych szkołach średnich* dokonał dokładnej analizy sytuacji²⁹. Jak zauważał, nastąpiła wówczas konsolidacja środowisk katolickich i zwiększenie ich aktywności na rzecz przywrócenia religii na maturze, co uwidoczniło się apelem lwowskich katechetów z 1889 roku oraz postanowieniami ogólnej konferencji biskupów austriackich, która odbyła się w Wiedniu dwa lata później³⁰. Zwracał też uwagę na okólnik Rady Szkolnej Krajowej z 1 grudnia 1892 roku, w którym podkreślano, że obecność katechety na egzaminie maturalnym jest rzeczą pożądaną, podobnie jak wyrażanie przez niego zdania na konferencjach klasyfikacyjnych w sprawie oceny z zachowania. Rada Szkolna Krajowa zwróciła się ponadto do konsystorza z propozycją uproszczenia procedury zatwierdzania podręczników do religii, by przyspieszyć ich wymianę. Za szczególnie pilne uznano opracowanie nowych podręczników do liturgiki i historii Kościoła³¹.

O koniecznych zmianach dyskutowano podczas obrad I Zjazdu Katechetów w Krakowie, który odbył się w sierpniu 1896 roku³², omawiając pożądane kierunki zmian w programie nauczania religii w szkołach wszystkich typów³³. W kongresie wzięło udział 121 duchownych z całej Galicji³⁴. W części dotyczącej szkół średnich polemiki koncentrowały się na kwestiach podręczników, działań katechetów na rzecz dyscypliny szkolnej, ożywienia praktyk religijnych uczniów oraz przywrócenia religii na egzaminie maturalnym. Istotnym postulatem był wniosek dotyczący powołania komisji egzaminacyjnych dla kandydatów na katechetów oraz osobnych inspektorów dla nich. Z referatem wprowadzającym (*Projekt zmian planu nauki religii w niższym gimnazjum*) wystąpił doświadczony katecheta Stanisław Puszet³⁵. Krytykował w nim przeładowanie programów i układ treści niedostosowany do możliwości intelektualnych uczniów. Uważał, że należy więcej czasu poświęcić nauczaniu katechizmu, a mniej historii biblijnej³⁶. Twierdził także, że nauka

29 A. Jougan, *W sprawie reformy nauki religii w naszych szkołach średnich*, Lwów 1891.

30 A. Jougan, *Religia przy egzaminie dojrzałości*, Kraków 1897, s. 13–14.

31 C. Chrząszcz, *Wychowawcy elit...*, dz. cyt., s. 174–176.

32 *Pamiętnik Igo Zjazdu XX. Katechetów w Krakowie 27. 28. 29. sierpnia 1895 r.*, ułożył i wydał Julian Bukowski, Kraków 1896.

33 Tamże, s. 6.

34 Tamże, s. 159.

35 Tamże, s. 15–20.

36 Tamże, s. 17.

liturgiki, na którą przeznaczano całą czwartą klasę gimnazjum niższego, była obciążona zbyt wieloma zbytecznymi treściami. W tym wypadku krytykował nadmierną infantyлизację treści odnoszących się na przykład do zewnętrznego i wewnętrznego wyglądu budynku kościoła, choć jednocześnie podkreślał konieczność znajomości stylów architektonicznych³⁷. Postulował, by historię biblijną oraz liturgikę włączyć do nauczania katechizmu, integrując i korelując ich treści. Propozycje te wywołały ożywioną dyskusję, jednak nie podjęto w tym zakresie konkretnych uchwał. Problemy istotne dla gimnazjum wyższego (klasy V–VIII) poruszył w swoim wystąpieniu ks. Józef Drozd, także doświadczony katecheta pracujący w gimnazjach rzeszowskim i sanockim³⁸. Poza wyodrębnieniem kursu liturgiki proponował zachowanie głównych założeń dotychczasowego układu materiału, zwłaszcza w zakresie historii Kościoła, która jego zdaniem miała bardzo duży potencjał kształtujący i wychowawczy, ponieważ utwierdzała w wierze, wskazując w dziejach człowieka na boską „ingerencję i opiekę”³⁹. Jego zdaniem tematyka ta musiała być poprzedzona dogmatyką i etyką, a uczniowie powinni być po kursie historii powszechnej, by zrozumieć szersze konteksty. Drozd domagał się również zmiany podręczników odciążonych od zbędnych treści, powrotu religii jako przedmiotu maturalnego oraz zgody na czynny udział uczniów w bractwach i stowarzyszeniach religijnych⁴⁰. Ostatecznie zjazd zakończył się sformułowaniem kilku istotnych wniosków dotyczących zwłaszcza gimnazjum niższego. Przede wszystkim podkreślono konieczność rozpoczynania nauki religii od gruntownej znajomości katechizmu, na który powinno się przeznaczyć dwa lata, zwiększenia wymiaru nauczania historii biblijnej z roku do półtora (tzn. całą klasę trzecią oraz semestr w klasie czwartej) oraz ograniczenia liturgiki do jednego semestru (w drugim półroczu klasy czwartej). Proponowano też, by bez zmian pozostawić program nauczania w gimnazjum wyższym⁴¹.

Powyższe dyskusje zaowocowały między innymi powstaniem kilku nowoczesnych podręczników do nauki liturgiki i dziejów biblijnych. W roku 1895,

37 Tamże, s. 18.

38 T. Pudłocki, *Apostołowie wiary czy posłuszni urzędnicy? Księża obrządków rzymskokatolickiego i greckokatolickiego w przemyskim I Gimnazjum w latach 1867–1914*, [w:] *Super omnia veritas. Księga dedykowana Księdzu Profesorowi Tadeuszowi Śliwie w 90. rocznicę urodzin i 50-lecie pracy naukowej*, red. J. Wołczański, S. Nabywaniec, A. Szal, Lwów–Kraków 2015, s. 565–566, 569–576.

39 J. Drozd, *Czy i o ile pożądaną jest zmiana planu nauki religii w gimnazjum wyższym*, [w:] *Pamiętnik Igo Zjazdu XX. Katechetów w Krakowie 27. 28. 29. sierpnia 1895 r.*, dz. cyt., s. 24–30.

40 *Pamiętnik Igo Zjazdu XX. Katechetów w Krakowie 27. 28. 29. sierpnia 1895 r.*, dz. cyt., s. 30.

41 Tamże, s. 44.

czyli rok przed kongresem Jougan wydał swój podręcznik *Liturgika katolicka do użytku w szkołach średnich, seminariach i szkołach wydziałowych*. Ukazał się on we Lwowie i oprócz tekstu zawierał 16 tablic i 44 ryciny zarówno w formie wklejek, jak i bezpośrednio w tekście. Był to podręcznik znacznie nowocześniejszy, wykorzystujący materiał ikonograficzny, zwłaszcza w zakresie wprowadzania uczniów w podstawowe pojęcia z historii architektury kościelnej. Na ilustracjach (tablicach) we wklejce przedstawiono uczniom elementy wyglądu kościołów w stylu romańskim, gotyckim i renesansowym oraz ich wyposażenie oraz rodzaje naczyń liturgicznych w poszczególnych epokach⁴². Tablice te korespondowały z tekstem podręcznika. W części wstępnej zdefiniowano liturgikę jako „naukę o publicznych obrzędach liturgicznych”, uzasadniając jej nauczanie jako niezbędną część religii – „zewnątrzną szatą” i „daniną należną Bogu”⁴³. Całość tekstu podzielono na trzy części. W pierwszej omawiano miejsca i sprzęty liturgiczne, koncentrując się na budowie i wyposażeniu kościołów, prezentowano sprzęty, szaty i naczynia liturgiczne oraz księgi i język liturgii⁴⁴. W części drugiej poświęconej obrzędom podstawę stanowiło omówienie mszy świętej i jej rodzajów wraz ze śpiewem kościelnym. Następnie autor dokonał analizy różnych form publicznych obrzędów religijnych, takich jak suplikacji, błogosławieństw Najświętszym Sakramentem, godzinek, litanii, drogi krzyżowej, procesji, różańca, szkaplerza, pielgrzymek i bractw kościelnych. Sporo miejsca w podręczniku poświęcono ceremoniałowi przy sprawowaniu sakramentów oraz sakramentaliów⁴⁵. Ostatnia część dotyczyła kalendarza roku kościelnego⁴⁶. Pierwsze wydanie podręcznika liczyło 140 stron. W kolejnych ograniczono nieco objętość do 118 stron, rezygnując z części ilustracji, skracając ich opisy oraz pomijając zakończenie, jednak sama treść nie uległa istotnym zmianom⁴⁷. Podręcznik pozwalał na w pełni świadomy udział młodzieży w nabożeństwach i sakramentach poprzez odczytywanie zewnętrznych symboli w przestrzeni sakralnej oraz rozumienie poszczególnych elementów obrzędowości kościelnej. Jougan uważał, że nauczanie liturgiki ma służyć pokazywaniu piękna kultu religijnego, ćwiczyć

42 A. Jougan, *Liturgika katolicka do użytku w szkołach średnich, seminariach i szkołach wydziałowych*, Lwów 1895, tablice I–XVI.

43 Tamże, s. 2.

44 Tamże, s. 5–36.

45 Tamże, s. 71–102.

46 Tamże, s. 103–138.

47 Tamże, wydanie 3, Lwów 1906, s. 118.

pobożność oraz być zachętą do ćwiczeń religijnych zaniedbywanych zwłaszcza w kręgach inteligencji. W podręczniku tym zrealizował również swój postulat o konieczności zwiększenia materiału dotyczącego podstaw sztuki chrześcijańskiej, co miało wpływać na kształtowanie wychowania estetycznego⁴⁸.

W zakresie historii biblijnej przestarzały podręcznik Tyca zastąpiono w latach osiemdziesiątych książką ks. Tomasza Dąbrowskiego (1841–1919), katechety gimnazjalnego ze Stanisławowa⁴⁹. Jego podręcznik wydawano sześć razy, ostatecznie wydanie w 1921 roku. Książka zawierała rozbudowany wstęp wyjaśniający pojęcie „historia biblijna” i podający jej synonimiczne nazwy (historia objawienia, historia święta), systematykę (historia Starego i Nowego Zakonu, Starego i Nowego Przymierza, Starego i Nowego Testamentu). Dąbrowski wprowadzał chronologię oraz określał źródła do jej dziejów, omawiał zawartość Starego Testamentu, wprowadzając podział na księgi historyczne, prorockie oraz naukowe. Wskazywał również na znaczenie tradycji ustnej. Za cel swojej pracy uznał wskazanie związków pomiędzy Starym a Nowym Testamentem. Stary Testament podzielił na trzy epoki. Pierwszą, od stworzenia Adama do powołania Abrahama (4225–2142 p.n.e.), czyli od stworzenia nieba, ziemi i aniołów do budowy wieży Babel i powstania narodów. Drugą, od Abrahama do Mojżesza (2142–1577 p.n.e.), poprzedzoną wprowadzeniem geograficznym dotyczącym Ziemi Świętej, w którym wyjaśniono nazwę, położenie, ukształtowanie, klimat, zasoby wodne, podział Palestyny na Izrael i ziemie judzkie. Trzecia obejmowała okres od Mojżesza do narodzenia Chrystusa (1511 p.n.e.–1 n.e.). W tej części autor dokonał jeszcze wewnętrznego podziału na szczegółowe rozdziały – od narodzenia Mojżesza do panowania Heroda. Całość liczyła 200 stron. Drugi tom podręcznika, liczący 171 stron, obejmował historię Nowego Testamentu od narodzenia Chrystusa do rozpowszechnienia się chrześcijaństwa na cały świat. Autor wprowadził pojęcia Jezusa nauczyciela (trzy lata nauczania), kapłana (ofiara na krzyżu) i króla (założenie Kościoła). Książka zawierała również dodatek poświęcony historii Kościoła – od śmierci apostołów do chryścianizacji Europy, Azji (zaznaczył nieskuteczność procesu), Afryki (wskazał początkowe sukcesy, a potem regres na skutek rozwoju islamu), Ameryki i Australii. W latach dziewięćdziesiątych na polecenie Rady Szkolnej Krajowej Dąbrowski przerobił i skrócił podręcznik, usuwając

48 A. Jougan, *W sprawie reformy nauki religii...*, dz. cyt., s. 70–71.

49 M. Banaszak, *Tomasz Dąbrowski (1841–1919)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1: A–G, dz. cyt., s. 374–375; T. Dąbrowski, *Historia biblijna dla szkół średnich, wydziałowych i seminariów nauczycielskich. Z mapą*, cz. I: *Stary Zakon*, cz. II: *Nowy Zakon*, Stanisławów 1881.

archaizmy biblijne, zwroty dla uczniów zbyt trudne oraz zbędne szczegóły, choć nie wpłynęło to znacząco na zmniejszenie objętości (książka liczyła 162 strony). Komisja podręcznikowa powołana przez konsystorze lwowski, przemyski, tarnowski i krakowski zatwierdziła dokonane zmiany⁵⁰.

W 1908 roku pojawiła się praca ks. Szczepana Szydelskiego (1872–1967) *Dzieje biblijne Starego Zakonu*, która używana była w gimnazjach aż do reformy Janusza Jędrzejewicza⁵¹. Jej autor był katechetą we Lwowie, prowadząc równocześnie ożywioną działalność naukową i organizacyjną. Tytuł doktora teologii uzyskał w 1905 roku na Uniwersytecie Jagiellońskim, a habilitację sześć lat później na Uniwersytecie Lwowskim. W 1919 roku, już na Uniwersytecie Jana Kazimierza, objął katedrę zwyczajną teologii⁵². Był równocześnie działaczem oświatowym, członkiem Związku Katechetów oraz Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, obrońcą praw katolików i organizatorem kursów katechetycznych we Lwowie⁵³.

Podręcznik Szydelskiego był niewątpliwie najnowocześniejszy. Zawierał wstęp, w którym autor wyjaśniał, czym są dzieje biblijne, oraz określał cel książki, którym było poznanie dziejów Starego Testamentu rozumianych jako przedstawienie opieki Boga i jego objawienia przed narodzeniem Chrystusa⁵⁴. Następnie wprowadzał, podobnie jak Dąbrowski, pojęcie źródeł do badań nad dziejami biblijnymi, opisując specyfikę Biblii, pojęcie kanonu Pisma Świętego oraz przedstawiając systematykę z podziałem na księgi historyczne i obyczajowe (rozumiane jako dydaktyczne). Nazwy poszczególnych ksiąg wyróżniono pochyłym drukiem, podobnie jak pojęcia: „Księgi Mojżeszowe, Pięcioksiąg, Tora, Księga Rodzaju, Genезis, Księga Jozuego, Sędziów, Królów, Kronik, Ezdrasza i Nehemiasza, Machabeuszów i innych, Księga Mądrości, Przypowieści, Eklezjastyk czyli Kaznodzieja, Eklezjastyk czyli Mądrość Jezusa syna Syracha”⁵⁵.

50 T. Dąbrowski, *Historia biblijna dla szkół średnich, wydziałowych i seminariów nauczycielskich. Z mapą*, cz. I: *Stary Zakon*, cz. II: *Nowy Zakon*, wydanie 5, Stanisławów 1896.

51 S. Szydelski, *Dzieje biblijne Starego Zakonu*, Lwów 1908; wydanie 2, Lwów 1910; S. Szydelski, *Dzieje biblijne przed narodzeniem Jezusa Chrystusa*, Lwów 1912.

52 J. Wołczański, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1939*, Kraków 2002, s. 224–225.

53 J. Wołczański, *Szczepan Szydelski (1872–1967)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 49, Warszawa 2014, s. 536–537; J. Wołczański, *Ksiądz Szczepan Szydelski (1872–1967). Polityk i działacz społeczny*, Kraków 1992, s. 60, 62–63; J. Mandziuk, *Szczepan Szydelski (1872–1967)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, t. 7, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 253–263.

54 S. Szydelski, *Dzieje biblijne przed narodzeniem...*, dz. cyt., s. 2.

55 Tamże, s. 4–5.

Autor, co ważne, wskazywał na historyczne przykłady wykorzystania treści ksiąg Starego Testamentu, przytaczając *Kazania sejmowe* Piotra Skargi, który posługiwał się ustępami z proroka Jeremiasza, analizując sytuację Polski XVII-wiecznej. Podobnie ujmował Szydelski Księgę Psalmów, określając ją jako najczęściej używaną w Kościele. W odniesieniu do polskich przekładów psalmów zauważał, że w XVI wieku Jan Kochanowski przełożył wszystkie psalmy, a w XVIII uczynił to ponownie Franciszek Karpiński. Zwracał uczniom uwagę na jeden z najbardziej znanych psalmów *Kto się w opiekę odda Panu swemu* oraz wiersz Karpińskiego *Wszechmocny Panie, Wiekuisty Boże*. Było to nowoczesne podejście łączące wiedzę teologiczną z historią literatury polskiej⁵⁶. Ta część podręcznika uzupełniona została o ilustracje instrumentów z epoki (cytry, harfy, cymbały). Ponadto w wiadomościach wstępnych wymieniono i krótko omówiono inne źródła do dziejów biblijnych: tradycję, czyli podania żydowskie, historię powszechną, a także wykopaliska, wprowadzając przy tej okazji pojęcie archeologii biblijnej. Autor zwrócił uwagę zwłaszcza na tabliczki z Tell-el-Amarna odkryte w roku 1887 i przedstawiające korespondencję z XV wieku przed Chrystusem między Egiptem a terenami mu podległymi, w tym Ziemią Kanaan. Wyraźnie podkreślał znaczenie asyriologii i wykopalisk asyryjskich w poznawaniu dziejów Starego Testamentu. Wspomniał, że do najważniejszych odkryć zaliczono Kodeks Hammurabiego, który był współczesny Abrahamowi i który może być uznany za źródło pomocnicze do historii biblijnej. Książka zawierała dwie mapy – mapę Palestyny autorstwa dr Wilhelma Pokornego oraz mapę Wschodu (anonimowego autora) oraz 15 rycin przedstawiających między innymi plan wnętrza namiotu do odprawiania modłów z czasów Mojżesza, Arkę Przymierza, ołtarz kadzielny, stół z chlebami pokładnymi, ołtarz całopalenia, wizerunek arcykapłana, lewity, procarzy asyryjskich, króla Sargona oraz wojsko asyryjskie. Uproszczony układ treści w pierwszym rozdziale obejmował historię stworzenia świata (do potomków pierwszych rodziców), w drugim – okres Patriarchów (do Joba), w trzecim – życie Mojżesza, w czwartym – czasy sędziów, królów i niewoli (do Judyty) i w końcowym określonym jako *Ostatnie wieki przed Chrystusem* – dzieje od powrotu Żydów z niewoli do panowania rzymskiego i oczekiwania na Mesjasza. Książka ta była wielokrotnie wznawiana.

Książd Szydelski opublikował we Lwowie w 1910 roku także podręcznik *Dzieje biblijne Nowego Zakonu* (wydanie 2, Lwów 1920). We wstępie uczeń

⁵⁶ Tamże, s. 5–6.

otrzymywał informacje o znaczeniu Nowego Testamentu dla katolika, o jego roli jako źródła poznania życia Chrystusa oraz o początkach Kościoła. Autor definiował Ewangelie, wskazywał symbole ewangelistów, opisywał również Dzieje Apostolskie i Listy Apostolskie oraz położenie geograficzne i sytuację polityczną Palestyny w czasach Chrystusa. Książka uzupełniona była indukcyjną mapą Palestyny zawierającą trzy elementy zatytułowane: *Karta do historii ziemi świętej, Podróże misyjne św. Pawła, Palestyna za czasów Chrystusa*. Dodatkowym składnikiem była mapa plemion zamieszkujących Palestynę w czasach Jezusa (bez tytułu). Podręcznik miał wielostopniową strukturę, zawierał siedem rozdziałów podzielonych na 115 krótkich paragrafów, które odnosiły się do konkretnych fragmentów Ewangelii, a teksty dialogowe wyróżniono kursywą. W publikacji autor wyjaśniał znaczenie poszczególnych wersów, słów Chrystusa lub innych osób, objaśniał znaki i zwyczaje. Przykładem takiej autorskiej narracji może być komentarz do opisu Męki Pańskiej: „Słowa P. Jezusa wypowiedziane z krzyża do Maryi i do Jana zapewniały Maryi opiekę Janową na ziemi i wskazywały, że Maryja stanie się matką i opiekunką wiernych w Kościele Chrystusowym, a wierni będą odtąd Jej dziećmi (par. 88, Śmierć na Krzyżu: Mat. XXVII, Łuk. XXIII, Jan XX)”⁵⁷. Zakres dzieła obejmował okres od narodzenia Chrystusa do początków funkcjonowania Kościoła i śmierci wszystkich Apostołów. Książka napisana była jasnym, prostym językiem, dostosowanym do możliwości intelektualnych uczniów gimnazjum niższego i była często stosowana w gimnazjach galicyjskich.

Równie ważnym elementem procesu nauczania jak podręcznik była też niewątpliwie koncepcja samego nauczyciela. Na kursie katechetycznym, który odbył się w Krakowie w 1913 roku, swoją wizję nauczania w młodszych klasach gimnazjalnych przedstawił ks. Alojzy Nalepa z Bochni⁵⁸. Zwrócił uwagę na początkowe trudności nauczania w gimnazjum wynikające ze zróżnicowanego stopnia przygotowania uczniów oraz konieczność dogłębnego poznania katechizmu jako podstawy wiedzy religijnej. Jednocześnie zauważył potrzebę łączenia zajęć z katechizmu z liturgiką. Podczas tego kursu, w którym wzięło udział ponad 260 katechetów i który okazał się ostatnim przed wybuchem wojny, sformułowano szereg postulatów dotyczących między innymi stworzenia na Wydziałach Teologicznych osobnych katedr katechetyki i pedagogiki,

57 Tamże, s. 138.

58 *Księga Pamiątkowa Kursu Katechetycznego w Krakowie w dniach 12 do 15 listopada 1913 roku*, wydał ks. dr Szymon Hanuszek, Kraków 1916, s. 48–56.

umożliwienia katechetom odbywania zagranicznych podróży naukowych, wsparcia moralnego i materialnego czasopism katechetycznych, zorganizowania w stolicach diecezji bibliotek i muzeów katechetycznych oraz potrzeby tworzenia sieci kół katechetów⁵⁹.

Nauczanie liturgiki i historii biblijnej odgrywało istotną rolę w wychowaniu religijnym przyszłej inteligencji. Świadczą o tym między innymi autorzy podręczników, postaci z dużym poczuciem misji społecznej – od katechetów i kaznodziejów praktyków po teologów i historyków Kościoła. Opracowane przez nich podręczniki były udanymi propozycjami dydaktycznymi wykorzystywanymi na lekcjach religii. Chociaż trudno w pełni uchwycić praktykę nauczania liturgiki i biblistyki, to widać ewolucję w sposobie kształcenia – od surowego podawania często bardzo szczegółowych wiadomości budujących kanon wiary katolika po wyjaśnianie i budowanie wiedzy w oparciu o najnowsze badania naukowe odwołujące się do archeologii biblijnej. Świadome postawy kształtowano także, stosując w podręcznikach materiał ilustracyjny. Nauczanie liturgiki pozwalało na dojrzały i czynny udział w zewnętrznym życiu Kościoła, czego wymagał rozbudowany kalendarz świąt katolickich. Natomiast historia biblijna dawała, obok katechizmu, silne podstawy wiary. U schyłku autonomii galicyjskiej dość liczne środowisko katechetów nadal dyskutowało nad potrzebami nowoczesnej edukacji religijnej i formach efektywnego nauczania, jednak I wojna światowa zahamowała ten proces.

Abstrakt

Nauczanie liturgiki i biblistyki na lekcjach religii w gimnazjach galicyjskich

Religia jako jeden z przedmiotów szkolnych pełniła w galicyjskich gimnazjach ważną funkcję edukacyjną, a jej istotną częścią składową była liturgika i biblistyka. W procesie nauczania najważniejszym środkiem dydaktycznym był podręcznik szkolny. W ciągu kilkudziesięcioletniego okresu autonomii Galicji posługiwano się między innymi pracami Ludwika Lewartowskiego, Antoniego Tyca, Stanisława Puszeta, Władysława Jougana, Tomasza Dąbrowskiego i Szczepana Szydelskiego. W stopniowo unowocześnianych książkach autorzy starali się uwzględnić wskazania dydaktyki oraz najnowsze odkrycia archeologiczne. Ponadto prowadzono też liczne dyskusje w prasie i podczas zjazdów katechetów mające na celu modernizację procesu nauczania i zwiększenie wychowawczego oddziaływania na uczniów.

Słowa kluczowe: historia; dydaktyka; religia; biblistyka; liturgika; Galicja

59 Tamże, s. 236.

Abstract

Teaching Liturgics and Biblical Studies during Religious Education Classes in Galician Gymnasiums

In Galicia, religion as a school subject played an important role in education. Important components of it were liturgics and Biblical studies. School textbooks were the most important didactic tool in the process of education. Throughout the several decades when Galicia was autonomous, works by Ludwik Lewartowski, Antoni Tyc, Stanisław Puszet, Władysław Jougan, Tomasz Dąbrowski, and Szczepan Szydelski, among others, were used. In books that were updated over time, these authors tried to take into consideration didactic guidelines as well as the latest archaeological discoveries. Furthermore, there were numerous discussions in the press and during meetings of catechists whose purpose was the modernization of the process of education and increasing the educational impact on students.

Keywords: history; didactics; religion; Biblical studies; liturgics; Galicia

References

- Banaszak, M. (1981). Tomasz Dąbrowski (1841–1919). H. E. Wyczawski (Ed.), *Słownik polskich teologów katolickich. 1: A–G* (pp. 374–375). Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Banaszak, M. (1991). *Historia Kościoła katolickiego. 3: Czasy nowożytne 1758–1914*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Bukowski, J. (1870). *Słowo o ankiecie gimnazjalnej zwołanej do Wiednia we wrześniu b.r.* Kraków.
- Bukowski, Julian (Ed.). (1896). *Pamiętnik Igo Zjazdu XX. Katechetów w Krakowie 27. 28. 29. sierpnia 1895 r.* Kraków.
- Chrząszcz, C. (2015). *Wychowawcy elit. Działalność katechetów galicyjskich szkół średnich w latach 1867–1918* (2nd ed.). Kraków: Wydawnictwo M.
- Dąbrowski, T. (1881a). *Historia Biblijna dla szkół średnich, wydziałowych i seminaryów nauczycielskich. Z mapą. Nowy Zakon*. Stanisławów.
- Dąbrowski, T. (1881b). *Historia Biblijna dla szkół średnich, wydziałowych i seminaryów nauczycielskich. Z mapą. Stary Zakon*. Stanisławów.
- Dąbrowski, T. (1896a). *Historia Biblijna dla szkół średnich, wydziałowych i seminaryów nauczycielskich. Z mapą. Nowy Zakon* (5th ed.). Stanisławów.
- Dąbrowski, T. (1896b). *Historia Biblijna dla szkół średnich, wydziałowych i seminaryów nauczycielskich. Z mapą. Stary Zakon* (5th ed.). Stanisławów.
- Gabryel, K. (1983). Antoni Tyc (ok. 1795–1861). H. E. Wyczawski (Ed.), *Słownik polskich teologów katolickich. 4: S–Ż* (pp. 356–357). Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Grzebień, L. (1981). Bazyli Arciszewski (1795–1856). H. E. Wyczawski (Ed.), *Słownik polskich teologów katolickich. 1: A–G* (pp. 62–63). Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Hengst, K. (1990). Martin, Konrad. *Neue Deutsche Biographie* (Vol. 16). Berlin. Retrieved from <https://www.deutsche-biographie.de/pnd101767846.html#ndbcontent>
- Joseph Deharbe. (1913). In *Catholic Encyclopedia* (Vol. 4). Retrieved from [https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_\(1913\)/Joseph_Deharbe](https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/Joseph_Deharbe)
- Jougan, A. (1890). W sprawie nauki religii w naszych szkołach średnich. *Muzeum*, 6, 688.
- Jougan, A. (1891). *W sprawie reformy nauki religii w naszych szkołach średnich*. Kraków.
- Jougan, A. (1897). *Religia przy egzaminie dojrzałości*. Kraków.

- Jougan, W. A. (1895). *Liturgika katolicka do užytku w szkołach średnich, seminariach nauczycielskich i szkołach wydziałowych*. Lwów: skład główny w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego.
- Korzeniowski, I. (Ed.). (1900). *Zbiór przepisów odnoszących się do Kościoła i duchowieństwa katolickiego na podstawie Zbioru ustaw administracyjnych wydawanego pod redakcją radcy namiestnictwa Jerzego Piwockiego*. Lwów.
- Kumor, B. (1981). Karol Ludwik Lewartowski (1821–1866). H. E. Wyczawski (Ed.), *Słownik polskich teologów katolickich. 2: H–L* (p. 519). Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Kumor, B. (1982). Stanisław Puszet (1841–1907). H. E. Wyczawski (Ed.), *Słownik polskich teologów katolickich. 3: M–R* (p. 461). Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Kumor, B. (2001). *Historia Kościoła. 7: Czasy najnowsze 1815–1914* (2nd ed.). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Lewartowski, K. L. (1855). *Wykład obrzędów i religijnych zwyczajów ś. rzymsko-katolickiego kościoła dla užytku młodzieży gimnazjalnej*. Kraków: Juliusz Wildt.
- Mandziuk, J. (1983). Szczepan Szydelski (1872–1967). L. Grzebień (Ed.), *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981* (Vol. 7, pp. 253–263). Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Ministerium des Cultus und Unterrichts. (1849). *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich*. Wien: Gedruckt in der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei.
- Możdżeń, S. (1974). *Ustrój szkoły średniej w Galicji i próby jego modernizacji w latach 1848–1884*. Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Oddział Wrocławski.
- Pudłocki, T. (2015). Apostołowie wiary czy posłuszni urzędnicy? Księga obrządków rzymskokatolickiego i grekokatolickiego w przemyskim I Gimnazjum w latach 1867–1914. In J. Wołczański, S. Nabywaniec, & A. Szal (Eds.), *Super omnia veritas. Księga dedykowana Księdzu Profesorowi Tadeuszowi Śliwie w 90. rocznicę urodzin i 50-lecie pracy naukowej*. Kraków; Lwów: Wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej Obrządku Łacińskiego Oddział w Krakowie.
- Puszet, S. (1884). *Etyka katolicka dla užytku szkół średnich*. Kraków.
- Reusch, H. (1891). Schuster, Ignaz. *Allgemeine Deutsche Biographie* (Vol. 33). Leipzig. Retrieved from <https://www.deutsche-biographie.de/pnd117321656.html#adbcontent>
- Sprawozdanie Komisji w sprawie Reformy Szkół Średnich powołanej przez Akademię Umiejętności w Krakowie do załatwienia przekazanego jej wniosku przez W. Sejm*. (1881). Kraków: Drukarnia „Czasu”.
- Statystyka szkół średnich w Austrii. (1913). *Muzeum*, 29, 250.
- Stinia, M. (2004). *Państwowe szkolnictwo gimnazjalne w Krakowie w okresie autonomii galicyjskiej*. Kraków: Historia Iagellonica.
- Szydelski, S. (1908). *Dzieje biblijne Starego Zakonu*. Lwów.
- Szydelski, S. (1910). *Dzieje biblijne Starego Zakonu* (2nd ed.). Lwów.
- Szydelski, S. (1912). *Dzieje biblijne przed narodzeniem Jezusa Chrystusa*. Lwów.
- Tyc, A. (1850). *Dzieje Starego i Nowego Przymierza dla užytku szkolnej młodzieży. Cz. 1: Dzieje Starego Przymierza* (2nd ed.). Leszno: nakładem i czcionkami Ernesta Günthera.
- Wołczański, J. (1992). *Ksiądz Szczepan Szydelski (1872–1967). Polityk i działacz społeczny*. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy.
- Wołczański, J. (2002). *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1939*. Kraków: Wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej Obrządku Łacińskiego Oddział w Krakowie.
- Wołczański, J. (2014). *Szczepan Szydelski (1872–1967). Polski słownik biograficzny* (Vol. 49, pp. 536–537). Warszawa.
- Zieliński, J. (1964). Władysław Alojzy Jougan (1855–1942). *Polski słownik biograficzny* (Vol. 11, p. 301). Warszawa.